

A tábornok – szokatlan nézőpontokból

Négy emlékirat Görgei Artúrról

Görgei Artúrról az 1849-et követő közel százhetven évben ugyan rengeteget írtak, de a kortárs visszaemlékezők többsége a szabadságharc hadvezérének tevékenységét örökítette meg. Sokkal kevesebb memoárral vagy naplóval találkozunk, ha a tábornok 1848 előtti vagy 1849 utáni pályájához szeretnénk ilyen jellegű forrásokat találni. Görgei (akkor még Görgey) Artúr 1848 előtti életéről a legtöbbet testvére, Görgey István emlékirat-jellegű életrajzi és forrásközlő munkájából tudunk,¹ ezenkívül rendelkezünk néhány olyan visszaemlékezéssel, amelyeket iskola- vagy katonatársai írtak.

Az 1849–1867 közötti évekről ismét csak Görgey István egy munkájából ismerjük a legtöbb adatot,² az 1867–1916 közötti időszakból viszont jobbra olyan naplók vagy visszaemlékezések állnak rendelkezésünkre, amelyek az 1874-től idejét nagyjából Visegrádon töltő, öregedő tábornokot örökítik meg.³

Az alábbiakban négy olyan rövid memoárt teszünk közzé, amelyek némileg talán szokatlan szemszögből örökítik meg Görgei alakját. Bozó Emmánuel vagy Manó közel egyidős volt Görgeivel, s együtt szolgáltak előbb a 60. gyalogezredben, majd a Magyar Királyi Nemesi Testőrségnél. Bozó 1818. március 1-jén a Baranya megyei Bellyén született Bozó Antal (1782–1858) és Romy Rozália (1795–?) fiaként, római katolikus vallású, családfáját 1372-ig visszavezetni tudó magyar nemesi családból. Egy nővére volt, Zsófia, egy húga, Mária és egy öccse, Károly (1833–1861).

1834. szeptember 11-től hadfi (hadapród) volt a cs. kir. 60. (Wasa) gyalogezredben; itt találkozott először Görgeivel. 1836. december 1-től 1841. november 30-ig Baranya megye ajánlatára a Magyar Királyi Nemesi Testőrségnél szolgált, az utolsó évben mint al II. testőrőrmester. (Görgei 1837. július 1-től 1842. június 30-ig volt a testület állományában.) 1838-ban beosztották a Ferdinánd király és császár milánói koronázására kirendelt testőr-különítménybe, mely alkalommal három hónapot töltött Olaszországban. A testőrségtől alhadnagyi rangban a Nagyenyeden állomásozó 3. (Wernhardt) könnyűlovas (chevalégers) ezredhez, majd 1842-ben a 62. (Wacquant-Geozelles, utóbb Turszky) gyalogezredhez kerülve, Aradon, Pesten, Komáromban, végül pedig mint 1846-ban előléptetett főhadnagy Esztergomban állomásozott. 1848 tavaszán az esztergomi nemzetőrség kiképzésében is részt vett.

1848. június 13-án századossá nevezték ki a Pesten alakuló 2. honvédszázalóhoz. Részt vett a délvideki harcokban, ott volt a július 14-i első szenttamási ütközetben, s július 16-án a Tiszaföldvárnál (Bácsföldvár) vívott összecsapásban megsebesült. Október 9-én (1-jétől számítandó ranggal és illetménnyel) őrnaggyá és alakulatának parancsnokává nevezték ki.

¹ Görgey István: *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig*. Budapest, 1916.

² Görgey István: *Görgey Arthur a száműzetésben 1849–1867*. Budapest, 1918.

³ Metzker Károly: *Néhány jellemvonás Görgei Arthur és I. Ferencz József életéből*. Budapest, é. n.; Koczogh András: *Görgey*. Budapest, 1942.; Hatvany Lajos: *Görgey-vacsora*. In: *Emberek és kora*. Regényes korrajzok, naplók, cikkek. Budapest, 1964. 1. köt. 558–563.

1848 őszén továbbra is a bácskai hadtestben, majd a péterváradai várórségnél szolgált. Miu-
tán a magyar csapatok kiürítették a Bácska és a Bánság nagy részét, a péterváradai erőd ma-
gára maradt. Bozó kitüntette magát az erőd védelmében, 1849. február 24-én Futaknál si-
keres ütközetet vívott az ott állomásozó szerb csapatok ellen. Ennek elismeréséül a Magyar
Katonai Érdemjel 3. osztályával tüntették ki. Július 21-én a komáromi vár térparancsnok-
ságához osztották be. Szeptember 15-én Klapka György vezérőrnagy, a komáromi hadsereg
főparancsnoka alezredessé léptette elő. Komárom feladásáig szolgált, a kapitulációs feltéte-
lek következtében szabadon távozhatott.

1851-ig Komárom megyében volt fogalmazó, 1862-től törvényszéki jegyző, 1863–1867
között pedig szolgabíró, majd főszolgabíró Udvardon. Háromszor nősült, első felesége Sza-
bó Eszter (1825–1854), a második Heldt Ludovika (1825–1866), a harmadik Istvánffy Pau-
la (1841–?). Első házasságából egy fia, Aladár (1852–?) és egy leánya, Mária (1858–1891), a
második házasságából két fia, Géza (1861–?) és Pál (1865–?) és egy lánya, Róza (1864), a
harmadik házasságából két lánya, Ilona (1872–?) és Magda (1878–?) és egy fia, Antal
(1876) született.

1867-től a Komárom megyei Honvédegylet tagja, emellett Baranya és Esztergom me-
gyék táblabírája volt. Az újonnan felállított m. kir. honvédségnél szolgálattételre jelentke-
zett. Minthogy azonban az 1849. évi hivatalos „Közlöny”-ben alezredesi kinevezése már
nem jelent meg, a honvédelmi minisztérium vonakodott elismerni rangját, s így Bozó letett
a katonai pálya folytatásáról. 1868. április 25-én az uralkodó nyugállományba helyezte,
pontosabban, elismerte cs. kir. tisztként teljesített szolgálatára vonatkozó nyugdíjigényét.
Később egy katonai nevelőintézetet tartott fenn, illetve harmadik felesége csúzi birtokán
gazdálkodott. 1892. április 10-én halt meg Pozsonyban.⁴

Az 1880-as években megírta emlékiratait, ezekből csak a Pétervárad 1848–1849-es tör-
ténére vonatkozó rész jelent meg az Abafi Lajos által szerkesztett *Hazánk* című folyóirat-
ban. Ez utóbbi eredeti kézírata korábban Abafi Lajos hagyatékából a sümegi Kisfaludy Mú-
zeumba, onnan pedig a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárába került.⁵ Az itt
közölt részlet először a szentendrei Pastinszky Antikvárium árverésén bukkant fel, ott vette
meg Kucza Péter barátom, s az ő szívessége révén került a birtokomba. Szintén az ő révén
jutottam a jóval bővebb 1848–1849-es memoár birtokába, amelynek egy külön fejezete fog-
lalkozik Görgei védelmével.

Ehhez kapcsolódik fiának, a m. kir. honvédségben az ezredesi rangig jutó Bozó Pálnak
az emlékirata, aki már az öreg tábornokot ismerte, s részint a vele kapcsolatos emlékeit, ré-
szint a tőle hallottakat jegyezte fel.

Bozó Pál 1865. december 13-án a Komárom megyei Csúzon született, s 1944. február 17-
én halt meg Sümegen. Felesége a szepességi Cornides Ida Maria Szerén Clementin volt.
Házasságukból öt gyermek született, Andor (1894–1917), Levente (1897–1918), Sarolta
(1898–1994), Ida (1903–1963) és Aladár (1906–1980).

Bozó Pál 1883–1887 között a pozsonyi gyalogsági hadapródiskolán tanult, 1887. au-
gusztus 17-én avatták címzetes hadapród őrmesterré a cs. és kir. 86. (Szveteney) gyalogez-
rednél. 1890-ben avatták hadnaggyá, 1894-ben főhadnaggyá. 1900-ban került a m. kir. 3.

⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Budapest, 2000. 264–265.; Kempelen Béla: *Magyar nemes családok. Be-
bek–Byzó*. 2. köt. Budapest, 1911. 410–412.; Hellebronth Kálmán: *A magyar testőrsek név-
könyve 1760–1918*. H. és é. n. [Budapest, 1939.] 106. Görgei nemesi testőri szolgálatának időtar-
tamára lásd uo. 164.

⁵ Bozó Manó: *Pétervárad 1849-ben*. Hazánk. Szerk. Abafi Lajos. 11. köt. Budapest, 1889. 294–315.

(debreceni) honvéd gyalogezred állományába, ahol 1901-ben másodosztályú századossá léptették elő. 1902-től tanárjelöltként, 1903-tól tanárként oktatott a Ludovika Akadémián, s ebben az évben lépett elő első osztályú századossá. 1909-ben áthelyezték a 20. (nagykanizsai), 1910-ben a 18. (soproni) honvéd gyalogezred állományába. Itt lépett elő őrnaggyá 1912-ben. Ugyanebben az évben áthelyezték a soproni Honvéd Főreáliskola állományába, s 1914-ben vezényelték frontszolgálatra. 1915-ben lett alezredes, 1917-ben ezredes.

Az első világháborúban 1914-ben a szerb fronton harcolt a 19. (pécsi) honvéd gyalogezred zászlóaljparancsnokaként, ahol megsebesült. 1915-ben előbb az északi hadszíntéren, a Magyarországra betörő orosz csapatok ellen küzdött a 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezred parancsnokaként, majd Bukovinában volt a 307. honvéd gyalogezred zászlóalj-, később ezredparancsnoka. 1918-ban a 22. (marosvásárhelyi) honvéd gyalogezred parancsnokaként Dél-Tirolban, az úgynevezett Hétközség-fennsíkon harcolt. Két idősebb fia a háborúban halt hősi halált: Andor 1917. július 7-én a cs. és kir. 46. repülőszázad megfigyelőjeként, Levente pedig 1918. október 24-én egy honvéd pótzászlóalj főhadnagyaként.

Bozó Pált az összeomlás 1918 októberében már Budapesten érte. 1918–1919-ben a Dunántúlon részt vett a nemzetőrség szervezésében, s Muraszombatról kiszorította a szerb csapatokat. A Károlyi-kormány alatt kényszernyugdíjazták, ezt követően Sopronban élt. 1920 februárjában igazolták 1918–1919 alatti magatartását, s május 1-jén Horthy Miklós kormányzó visszahelyezte őt tényleges állományba. Miután azonban részt vett 1921 októberében a második királypuccsban, sőt IV. Károly vezérőrnaggyá léptette őt elő, 1922 őszén nyugdíjazták. Ezt követően a Zala megyei Sümegen élt. Itt hunyt el 1944. február 17-én szívödémában.⁶

A harmadik visszaemlékezés szerzője korántsem barátságos Görgeivel szemben. A kézirat a függetlenségi publicista és amatőr történész Kacziány Géza hagyatékában található az Országos Széchényi Könyvtár kézirtárában. Kacziány kimondottan gyűlölte Görgeit, s előbb 1915-ben, majd 1936-ban írt könyvet a tábornokról. Az első kötet Ady Endre Görgeiről alkotott képét is befolyásolta. Az ő nevéhez fűződik az 1848 utáni magyar emlékiratirodalom első, nem túlzottan magas színvonalú összefoglalója, illetve ő írta az első összefoglaló munkát az 1849 utáni megtorlásokról, igen bombasztikus stílusban, sok téves adattal és alaptalan legendával.⁷

Az itt közölt kézirat is alkalmas volt (lett volna) Görgei lejáratására, s Kacziány talán közölni is akarta, legalábbis erre mutat, hogy a meglehetősen nehezen olvasható, kusza kéziratot le is gépelte. A szerzőről csak annyi szerepel a kéziratban, hogy „Dedinszky K-né”. Dedinszky Aurélia (később Aranka) az eredetileg Árva megyei eredetű nemesdedinai és hodochini Dedinszky-család Csanád megyei ágában, Dedinszky István (?–1864) megyei főügyész és Ágoston Terézia házasságából született, a tizenegy gyermek közül hetedikként, 1836. június 24-én. Első férje Návay Sándor (1831–1864), 1848–1849-es honvédtiszt volt, házasságukból négy gyermek, Emil (1856–?), Lenke (1857–?), Erzsébet Margit Johanna,

⁶ Életpályájára lásd Rainer Pál bevezető tanulmányát. In: Bozó Pál: *Egy csapatlistát világháborús naplója. Szemelvények*. A kéziratot gondozta és az előszót írta Rainer Pál. Múzeumi Füzetek 17. Sümeg, 2007. 5–17.

⁷ Kacziány Géza: *Görgei. Történelmi tanulmány*. Budapest, 1915.; Kacziány Géza: *Görgeiről második könyvem*. Budapest, é. n. [1936.]; Kacziány Géza: *A magyar mémoires-irodalom 1848-tól 1914-ig*. Ballagi Aladár előszavával. Budapest, 1917.; Kacziány Géza: *Magyar vértanúk könyve*. Budapest, 1906.

később Sántha Kálmánné (1859–?) és Borbála Jolán Mária, később Latinovits Frigyesné (1860–?) született.⁸

Dedinszky Aurélia öt évvel első férje halálát követően, 1869. december 2-án ment feleségül Görgey Istvánhoz (1825–1912), aki abban az évben özvegyült meg. Görgey István és Dedinszky Aurélia ekkor már húsz éve ismerték egymást, s István első felesége, Mokry Emma a halálos ágyán „bízta rá” férjét a fiatal özvegyre. Házasságukból már nem született gyermek. Aurélia és lányai idejük nagy részét István visegrádi birtokán töltötték, ahol 1874-től kezdve a tábornok is élt, afféle jószágkormányzóként. A róla szóló irodalom szerint – amit a közölt emlékirat is alátámaszt – gyengéd kapcsolat fűzte öccse feleségéhez, s ez időnként konfliktusokat is okozott köztük.

A fennmaradt levelezés alapján ugyan nem volna egyértelműen megállapítható, mi az igazság e dologban, de Görgey István „Havas gyopár” című, mindmáig kiadatlan versiklúzában teljesen egyértelműen szól arról, hogy házassága boldogtalan volt, s ennek fő oka az, hogy Aurélia a bátyját, Artúrt szerette, s hogy ezáltal második családja inkább a bátyjáé, mint az övé volt. A vonatkozó részleteket több mint két évtizede Kéri Edit *Ki volt Görgei?* című, egyébként nagyjából Kacziány Géza munkájának színvonalát megüto kétkötetes munkájában közölte. Hogy a kapcsolat csupán plátói volt vagy egyéb természetű is, az az ismert források alapján nem tisztázható.⁹

Az itt közölt emlékirat szerzője nagy valószínűséggel Dedinszky Aurélia egyik öccsének, Kálmánnak (1838–1909) a felesége, Böheim Ilona (1829–?).¹⁰ A tartalom és a családi kapcsolat alapján ugyanis csak ő jöhet szóba. A Böheim-családról viszonylag keveset tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy egyik águk a klobusiczky Blaskovich-család őse volt. Az emlékiratból Kéri Edit fél mondatnyit idézett, de maga a szöveg mindmáig nem jelent meg. Feltételezhető, hogy a tábornok 1867 utáni magánéletéről elég riasztó képet festő Féja Géza is használta ezt a szöveget regénye, a „Visegrádi esték” megírásakor.

Végezetül a negyedik emlékirat szerzője Botka Dódi Tivadar (1905–?), szántói és szép-laki Botka Tivadar történésznek, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának (1802–1885) az unokája, Botka Árpád (1868–?) huszárszázados és Adelina Morozzo della Rocca (1883–?) márkinő gyermeke.¹¹ Botka a Görgeivel Klagenfurtban jó barátságot ápoló Moro család révén állt kapcsolatban nem annyira magával a tábornokkal, mint inkább annak leányával, Bertával; emellett a Moro-család tagjaitól hallott számos emléket jegyzett fel Görgeiről. Az emlékiratot valószínűleg az Ausztriában élő Stefan Kováts magyar történész kívánságára írta.

A kéziratokhoz csupán a legszükségesebb jegyzeteket fűztem, a katonatiszti életrajzokat Bona Gábor, illetve Hellebronth Kálmán munkái alapján készítettem.¹²

⁸ Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 3. köt. Pest, 1858. 269–207.; Pótlék-kötet. Pest, 1868. 190–192.; Barna János – Sümeghy Dezső: *Nemes családok Csanádvarmegyében*. (Reprint kiadás). Makó, 1913. – Budapest, 1998. 44–46., 148.

⁹ Kéri Edit: *Ki volt Görgei? Egy kémtörténet felfedezése. Kutatás meglepetésekkel*. Budapest, 1996. 2. köt. 145–150., 153–158.

¹⁰ Születési évszámára lásd: *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*, 18. évfolyam (1906–1907). Budapest, 1907. 30.

¹¹ Kempelen: *Magyar nemes családok*, II. 400.

¹² Bona: *Tábornokok*; Hellebronth: *A magyar testőrségek névkönyve*, id. mű.

I.

Bozó Manó: Görgey Arthur ifjúságából

Ifjúságom korában vezetett naplója véletlenül kezem ügyébe kerülvén, kedves meglepetésemre szemembe ötlöttek kadet és gárdista korombeli följegyzéseim.

1834-ik évben léptem a Wasa magyar gyalog soreszredbe¹³ mint úgynevezett ezredkadet – ilyenekké csak nemes származású ifjak vagy cs. kir. katonatiszt fiai lehettek. Ugyanazon ezredlétszámához tartozott Görgey Arthur is, de ez időben tetteg nem tett még szolgálatot az ezrednél, mert 1832 (?) évben belépett az akkoron legjobb hírben állott tullni pionieriskolába,¹⁴ melyből sok jeles kapacitás. került ki a császári hadseregbe, Mollináry Antal táborszernagy,¹⁵ báró Wimpffen Adolf néhai tábornok¹⁶ és többen. Nevezettek növendéktársai voltak Görgeynek.

Az akkori katonai növendékek nem viseltek ugyanazon egyforma egyenruhát, hanem ki-ki saját azon ezredjéét, melynek létszámához tartozott. Az ezredben senki sem ismerte Görgeyt személyesen, de híre eljutott hozzánk, és büszkék voltunk reá, mert az volt mondván, hogy ő a legjelesebbek egyike, s gyermeteg eszünknel fogva, már előre búsultunk, hogy ha onnan kilép, akkor ezredünk elvesztendi őt, mert a hét legjelesebb növendék kilépésükkor a pionier-testbe (corpus)¹⁷ oszlatott be mint hadnagy. Akkor a gyalogságnál létezett még a zászlótartó (Fähnrich) tiszti rang mint legalsóbb tiszti fokozat, – ezt átugrotta volna Görgey, és lett volna 18 éves korában császári pionier hadnagy.

Szerencsétlenségre redukálták 1835-ben a Fährlicheket, minek következtében sok lett a fölösleges szám fölötti (supernumeraire) tisztt, az előléptetések beszünttetettek egy időre, és midőn Görgey 1836-ban a pionier iskolából kilépett, emiatt nem lehetett hadnagy, hanem – legnagyobb örömünkre berukkolt az ezredhez mint Regiments-Cadet vicekaplár.

Nyomban megszerettük mindnyájan, virgonc, eleven, pajkos, talpraesett ötletű, vicces pajtás volt, kinek barátságát mindenki kereste.

Ezalatt az ezred Bécsből – hol 20 évig állomásozott, Kremsbe tétetett át 1834 szeptember hóban (sajátságos, hogy Pál fiam, ki a pozsonyi kadet iskolát 1887-ben végezte, ugyancsak Kremsbe jutott kadetnak, ahol én 53 év előtt ugyanezen minőségben szolgáltam).

Ide került tehát Görgey Arthur 1836-ban. Abban az időben g[ró]f Lichnyovszky Vilmos ezredes¹⁸ volt ezredparancsnokunk. Nagy arisztokrata, komoly, szigorú, de igazságos és humánus főúr, ki kadetjaira sokat tartott, és azokat minden alkalommal megkülönböztette. Külön egy kadet osztályt alakított, kizárólag cs. kir. kadetok- és ezredapródokból, melybe

¹³ A cs. kir. 60. gyalogezred viselte Wasa Gusztáv svéd trónörökös nevét.

¹⁴ A korábban Korneuburgban, ekkor már Tullnban működő utászkarai iskolába.

¹⁵ Mollináry von Monte Pastello, Antal Ferdinánd Károly, báró (1820–1904), 1858-tól cs. kir. vezérőrnagy, 1865-től altábornagy, 1873-tól táborszernagy, 1879-ben nyugalmazták. Emlékirataiban megemlékezik Görgeihez fűződő ismeretségéről. Mollináry, Anton Freiherr v.: *Sechsendvierzig Jahre im österreich-ungarischen Heere 1833–1879*. Zürich, 1905. Bd. 1. 25–26.

¹⁶ Wimpffen zu Mollberg, Adolf Adolf Dagobert Heeremann, báró (1818–1883), 1832-től cs. kir. utászkarai hadapród, 1837–1842 között nemesi testőr, majd főhadnagy a 35., 1847-től másod-, 1850-től első osztályú százados a 18. gyalogezredben. 1851-ben őrnagy a 4. gyalogezredben, 1853-ban alezredes a 36., 1855-ben ezredes a 28. gyalogezredben. 1859-től vezérőrnagy, 1867-ben nyugalmazták.

¹⁷ ti. az utászkarba (*Pioniercorps*)

¹⁸ Lichnowsky, Wilhelm Karl, gróf (1793–1864), cs. kir. ezredes, 1840-től vezérőrnagy, 1848-ban altábornagy, 1859-ben tiszteletbeli táborszernagyként nyugalmazták.

expropriis¹⁹ (polgári származású) nem is vétetett föl. E kadet osztály egy százados alatt állt 3 főtisztval, ezek a téli hónapok alatt tanítónk is voltak egyszersmint [sic!], szolgálatot nem tettünk, míg a tanfolyam tartott, több teremben együtt laktunk, Görgey ágya az enyimé mellett állott, volt több tanterem, zsoldot nem kaptunk, sem kenyérpénzt, az egyik közös ételmez[és]ünk-, a másik taneszközökre fordított. Úgy bántak velünk akkor – 55 év előtt –, mint most az egyéves önkéntesekkel. Sok tanulnivaló volt, a vizsgára eljött az ezredes (mit dem blechenen Gesicht,²⁰ így neveztük el, mert sohasem láttuk mosolyogni) a többi törzstiszttel. Görgey semmit sem tanult, mégis negyvenünk közt ő volt a legokosabb, egyik-másik tisztitanítónk akadályozása esetén ő pótolta azt, pedig volt köztünk jóval idősebb, öregebb kadet nálánál. Sokszor segített földványaink elkészítésében, és ezért, s mivel jó pajtás is volt, nagyon szerettük, többre becsültük tisztjeinknél.

Az ezredes még abban a kitüntetésben részesítette a kadetsapátot, hogy ez az ezred ki-
rúkolásánál mint különítmény az ezred jobb szárnyát képezte, fölállítva lévén közvetlenül az ezred zenekara mellett.

A tanfolyam bevégezte után nem oszlott föl a kadetosztály, együtt maradtunk a Kadet-Abteilungban,²¹ de azért meg kellett tennünk minden gyakorlati szolgálatot azon századokkal, melybe beosztott voltunk.

Voltak szakácsaink, ordonáncaink, Putzmeisterünk,²² szóval urak voltunk.

Akkoriban a leírt berendezés csak kevés ezrednél hívott. Így neveltek azelőtt haszonvehető tiszteket.

Vacsoránk nem volt, ez a „Zulagból”²³ teremtetett elő, rendszeren én voltam a főszakács. Többen összeállottunk, mindenki fizetett 8–15 Schein-krajcárt,²⁴ ebből került ki a nagy lakoma, többnyire gulyás, knödlí és nokerli, sajt- vagy káposztával, olykor tejben is, olyan volt e nokerli, mint a kaszakó, de megtelt vele a fiatal gyomor.

Ez utóbbi már nagy trakta volt, a részvényesek körülállták a kaszárnyabeli nyitott óriási tűzhelyet, csak hogy a sok szakács össze nem veszett a főzés tudományán, és hogy nem sózták el az ételt, de akkoriban még nem grasszált annyira a véleménykülönbség, a pártszenvédély és a politika.

Görgey Arthurt jó gyomorral áldotta meg a gondviselés, nagyétkű volt, sokszor azt is megette, amit más otthagyt. Egészséges test volt, melyben egészséges lélek is lakott, tapasztaltuk azt minden későbbi tetteiben.

Ha elkészült a vacsora, akkor cum gentibus²⁵ nagy hűhóval vittük a jól megrakott, étvágyat keltő gőzölgő tálat az udvaron keresztül az Abteilungba, mindenki szedett tetszése szerint, de úgy, hogy még a tálban is marad, ez volt a java, odasülve, ropogós, olykor kozmás is, de ez nem genirozott²⁶ senkit, legkevésbé Görgeyt. Az étvágy megvolt, nem is kellett appetitorium,²⁷ papramorgó. Nagy vidámság közt fogyasztottuk a Delicatessen-t. „Das Werk

¹⁹ saját költségén szolgáló

²⁰ bádogarcú

²¹ hadapród-osztály

²² küldöncünk, tisztítónk

²³ zsold

²⁴ tí. papírpénz krajcárt

²⁵ az egész néppel együtt, nemzetségestül, mindnyájan

²⁶ zavart

²⁷ étvágycsináló

lobt den Meister”,²⁸ az én voltam – olykor beállt Görgey kuktaadjudtánsomnak, később még én szerettem volna az övé lenni.

Most valamennyien föltérdeltek a padokra, mindegyik kanállal, villával fölfegyverkezve recognoscálja²⁹ a csatamezőt – a tálat, észrevesznek még maradványokat – szuronyt szegez, rajta, hogy elschlicholják.³⁰ Görgey látja a veszedelmet, utat tör magának, bek[öp] a tálba, és összekeveri, e hadicsel használt, kapott érte ütleget eleget, de nem gondolt vele, háta elbírja, és nevetve-ingerkedve, egymaga fogyasztja el a brinza-nokerl³¹ maradványt – ez éppen Liebspeis-a³² volt. Később némi eltéréssel sikeresen használta a rögtönzött hadicseleket.

Csak rövid ideig kadetuskodtam Görgeyvel, mert már 1836 december 1-jén hagytam el az ezredet, hogy hadnagyi állásomat a magyar kir. nemes testőrseregben elfoglaljam, hova nemsokára, ti. 1837. május 1-én Görgey Arthur is követett, több ezredbeli volt kadettársával együtt, ú[gy]m[int] Péchy Eduard nyugdíjas tábornok³³ és Pfannschmidt Gyulával.³⁴

Gróf Haller Ferenc ezredes-hadnagy,³⁵ későbbi kapitány kitűnő újraszervezése folytán tisztii főképző intézet színvonalára emelkedett a magyar kir. nemes testőrség.

Hazafias érzülete e nemes és egykorú ifjaknak mintaképül szolgálhat az ifjú nemzedéknek; – csak egyet akarok fölemlíteni, jelesül, hogy 1848-ban legalább 200 régi gárdista szolgált a honvédségnél mint tábornok és törzstiszt, név szerint Török Ignác³⁶ és Répásy Mihály³⁷ (egykori előjárók és tanárok elsőbbi aradi mártír), Görgey A., Klapka Gy.,³⁸ Ká-

²⁸ A mű dicséri a mestert.

²⁹ felderítse, megvizsgálja

³⁰ itt: megszeressék

³¹ juhtúrós galuska

³² kedvenc étele

³³ Péchy Eduárd (1817–1896) 1834-től hadapród a cs. kir. 60. gyalogezredben, 1837–1842 között nemesi testőr. 1842-ben hadnagy, 1845-ben főhadnagy, 1849-ben első osztályú százados a 2. vétésezredben, 1853-ban az 5. huszárezred őrnagya, 1868-ban alezredes a m. kir. honvédségben, 1872-ben ezredes, 1878-tól cs. kir. vezérőrnagy, 1881-ben nyugalmazták.

³⁴ Zsedényi (Pfannschmied) Gyula (1808–1888), 1833-tól hadapród a cs. kir. 60. gyalogezredben, 1837–1842 között nemesi testőr. 1842-ben hadnagy, 1848-ban főszázados, 1848 októberétől honvéd őrnagy és osztályparancsnok a 6. huszárezredben, november közepétől a nádasi dandár parancsnoka, november 29-től alezredes, december elejétől betegszabadságon. 1849. január közepén jelentkezik Windisch-Grätznél, a cs. kir. hadbírótság felmenti. Visszaveszik a hadseregbe. 1851-től őrnagy, 1856-ban nyugalmazták.

³⁵ Haller Ferenc, gróf (1796–1875), cs. kir. ezredes, 1839–1842 között a Nemesi Testőrség főhadnagya, 1842-től vezérőrnagy, 1842–1845 között horvát bán, 1848-ban altábornagy, 1848–1849-ben hadosztályparancsnok Radetzky seregében, 1850-ben Peschiera erődjének parancsnoka, 1856-ban Albrecht főherceg magyarországi helytartó főhadsegéde, 1859-ben lovassági tábornoki ranggal nyugalmazták.

³⁶ Török Ignác (1795–1849) 1816-ban lépett be a cs. kir. hadseregbe. 1839–1846 között II. testőrőrmester a Nemesi Testőrségnél előbb századosi, 1841-től őrnagyi rangban. 1848-ban cs. kir. alezredes, szeptember 28-tól Komárom ideiglenes várparancsnoka, decembertől ezredes, 1849 januárjától április 10-ig Komárom parancsnoka, január 26-tól vezérőrnagy. Május végétől a honvéd mérnökhar helyettes parancsnoka, július végétől parancsnoka, az aradi vértanúk egyike.

³⁷ Répásy Mihály (1800–1849) első osztályú lovassági százados a cs. kir. 3. dragonyosezredben, 1839–1846 között II. testőr őrmester a Nemesi Testőrségnél, 1844-től őrnagy, 1846-tól a 6. huszárezredben, 1848. szeptember végétől az ezred ideiglenes parancsnoka, októbertől ezredes, a feldunai hadtest dandárparancsnoka, november 1-től honvéd vezérőrnagy, lovassági főfelügyelő. 1848. december 28-tól a tartalék hadtest parancsnoka, 1849. január végétől március elejéig a Kö-

szonyi J.,³⁹ Kisfaludy M.,⁴⁰ Krivácsy J.,⁴¹ Petheő V.,⁴² Zuber A.,⁴³ Várady G.,⁴⁴ Bárczay R.,⁴⁵ Máriássy J.,⁴⁶ Végh B.,⁴⁷ Clementisz G.,⁴⁸ Majthényi K.,⁴⁹ Kürthy I.⁵⁰ sat. A legjelesebb gárdák, Görgey A., Klapka Gy. és mások mint főhadnagykok léptek ki a cs. kir. hadseregből.

zéponti Mozgó Sereg, majd az ebből alakuló II. hadtest parancsnoka, később ismét osztályfőnök a hadügyminisztériumban. Kolerában halt meg.

- ³⁸ Klapka György (1820–1892) 1838-tól szolgál a cs. kir. hadseregben, 1842–1847 között nemesi testőr, innen a 12. határőr gyalogezredhez kerül, de még 1847-ben kilép. 1848 októberétől honvéd őrnagy, 1849. január 9-től ezredes, a felső-tiszai, majd az ebből alakuló I. hadtest parancsnoka, március 31-től vezérőrnagy, májusban helyettes hadügyminiszter, majd a hónap végétől komáromi vár- és hadseregpáncsnok. Emigrál, 1867 után hazatér.
- ³⁹ Kászonyi József (1810–1888) 1829-től hadapród az 5. könnyűlovasezredben, 1829–1831 között nemesi testőr, innen a 6. könnyűlovasezredhez kerül főhadnagyként. 1836-tól másod-, 1844-ben első osztályú százados, 1848-ban őrnagy. 1848. október 20-tól honvéd alezredes a 3. huszárezredben. 1849. január 23-tól ezredes, ezred- és dandárparancsnok a bácskai hadosztálynál, majd a III. hadtestben. Április 30-tól a hadtest lovashadosztályának parancsnoka, június 20-tól a II. hadtest parancsnoka. Komáromi kapituláns, emigrál.
- ⁴⁰ Kisfaludy Móric (1814–1893) 1831-től hadapród a 19. gyalogezredben, 1834–1838 között nemesi testőr, majd főhadnagy a 9. huszárezredben, 1841-ben kilép. A szabadságharcban nemzetőr százados, majd 1848 novemberétől honvéd őrnagy, végül alezredes. Várfogságot szenved.
- ⁴¹ Krivácsy József (1821–1903) 1840-től az 5. tüzérezredben, majd a bombászkarnál szolgál, 1845-től nemesi testőr, 1848 júniusától honvéd főhadnagy. Októbertől százados a komáromi vártüzérségnél. 1849 márciusától őrnagy, a vár tüzérparancsnoka. Júniusban az V. hadtest tüzérparancsnoka, júliustól ismét Komárom tüzérparancsnoka, augusztusban alezredes. 1851-ben a Mack–May szerződés kapcsán letartóztatják, halálra, illetve tíz év sáncmunkára ítélik, 1857-ben kegyelmet kap. 1859-ben emigrál, ezredes lesz az olasz kir. hadsereg tüzérségénél. 1863-ban nyugalmazzák. A kiegyezés után hazatér, vasúti hivatalnok, végül főfelügyelő.
- ⁴² Petheő Vilmos (1813–1895) 1834-től nemesi testőr, 1839-től főhadnagy az 52. gyalogezrednél, 1845-ben a grazi katonaiskola tanára. 1848 júniusától százados a 2. honvédszászlóaljban, októberben őrnagy, a 33. zászlóalj parancsnoka. 1849 januárjától dandárnok a feldunai hadtestben. Májusban áthelyezik a feldunai hadsereg vezérkarához, júliustól a III. hadtest karségéde. Aradon halálra, majd négy év várfogságra ítélik. 1851-ben kegyelmet kap.
- ⁴³ Zuber Antal (1816–1908) 1834-től hadapród a 7. könnyűlovasezredben, 1836–1839 között nemesi testőr, 1839-ben kilép. 1848. augusztus 24-től nemzetőr őrnagy, novemberétől honvéd őrnagy, a feldunai hadtest tábori térparancsnoka, 1849. június 16-tól alezredes, a hadügyminisztérium rendőrségi és térparancsnoksági osztályának főnöke. Várfogságot szenved.
- ⁴⁴ Várady Gábor (1820–1906) 1839–1841 között nemesi testőr, majd ügyvéd. 1848 nyarán Máramaros megyében nemzetőr százados, 1849 januárjától őrnagyként a megye önkéntes zászlóaljának (májustól 105. honvédszászlóalj) parancsnoka. A zsidói fegyverletétel után bujkál, majd egy ideig emigrációban él. 1861-ben és 1865-ben országgyűlési képviselő. A kiegyezés után a Máramaros megyei Honvédegylet alelnöke. Várady maga is megemlékezik itteni szolgálatáról és Görgeihez fűződő kapcsolatáról emlékirataiban. Váradi Gábor: *Hulló levelek*. Máramarossziget, 1892. 1. köt. 62–75.; uő: *Tarlózatok*. Máramarossziget, 1905. 59–69.
- ⁴⁵ Nem világos, hogy Bozó kire gondol, ugyanis a később honvédtisztként szolgáló Bárczayak egyike sem szolgált korábban a Nemesi Testőrségnél.
- ⁴⁶ Máriássy János (1822–1905) 1841-től hadapród a 60. gyalogezredben, 1842–1847 között nemesi testőr, majd főhadnagy a 2. gyalogezredben, 1848 júniusától főhadnagy, júliustól százados a 2. honvédszászlóaljban, augusztus 27-től a tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőrség őrnagya, november 6-tól alezredes, az aradi ostromsereg parancsnoka. December végén felmentik beosztásából, 1849. januártól dandár-, majd hadosztályparancsnok a felső-tiszai, a későbbi I. hadtestben. Április 1-től ezredes. Várfogságot szenved.
- ⁴⁷ Végh Bertalan (1813–1902) 1828-tól hadfi a 2. huszárezredben, 1831-től nemesi testőr, 1836-tól főhadnagy, 1847-től századkapitány a 8. huszárezrednél. 1848 júniusától Bács megyei lovas nem-

Szabadságharcunk kitörésekor csak kevesen maradtak meg a császári hadsereg kötelékében, ú. m. Fratricsevics Ignác lovastábornok és későbbi magyar kapitány,⁵¹ Simonyi Móric altábornagy gárda alkaptány,⁵² Br. Wimpffen Adolf tábornok, Tóth Sándor ezredes,⁵³ Kukuljevich Iván volt zágrábi főispán,⁵⁴ Zengeval huszárszázados,⁵⁵ két utóbbi horvát származású, s még néhányan.

zetőr őrnagy. 1849 májusától honvéd őrnagy, a 7. huszárezredben, augusztusban alezredes. Aradon halálra, illetve tíz év várfogságra ítélik. 1852-ben kegyelmet kap. 1857-től az Első Magyar Általános Biztosító erdélyi ágának vezetője Kolozsváron.

- ⁴⁸ Clementisz Gábor (1820–1889) 1840-től önkéntes az 32. gyalogezredben, 1842-től nemesi testőr, 1847-től főhadnagy a 62. gyalogezredben. 1848 júniusától százados az 1. honvédszázalójnál. Decembertől őrnagy, a zemplén-gömöri önkéntes nemzetőrszázalój parancsnoka. Később dandárnok, állítása szerint Görgei június 25-én alezredessé léptette elő. Aradon tizennégy év várfogságra ítélik, 1855-ben kegyelmet kap. 1865-ben. az Almásy–Nedeczky szervezkedés részeseként tizennégy évre ítélik, de hamarosan amnesztiában részesül. A kiegyezés után egy ideig Somogy megye országgyűlési képviselője.
- ⁴⁹ Majthényi Kálmán, báró (1820–1884) a grazi katonaiskolán végez. 1837-től hadfi a 33. gyalogezredben, 1841–1846 között nemesi testőr, majd főhadnagy a 3. vértesezrednél. 1848-ban honvéd százados a 6. honvédszázalójban, októbertől a 37. zászlóalj őrnagy. 1849 májusától alezredes, a 18. huszárezredben, július végétől ezredes. Aradon várfogságra ítélik. 1859-ben százados lesz az olasz–francia–osztrák háború kapcsán szervezett miskolci önkéntes zászlóaljban, majd a cs. kir. hadseregben. 1869-ben áthelyezik a m. kir. honvédséghez. 1871-től őrnagy, 1878-ban alezredesi címmel nyugalmazzák.
- ⁵⁰ Kürthy István (1820–1898) 1837-től hadfi a 33. gyalogezredben, 1838–1843 között nemesi testőr, 1848-ban főhadnagy az 1. dragonyosezrednél. Júniustól százados a 8. honvédszázalójban. Novemberben őrnagy, az 53. honvédszázalój parancsnoka. 1849 februárjában. áthelyezik a 17. huszárezredhez. Április közepén ezrede négy századával a IX. hadtesthez osztják be. Júliusban alezredes, majd a Közép-Tiszai hadsereg egyik lovasdandárjának parancsnoka. A temesvári csata után Bem ezredessé lépteti elő. A borosjenői fegyverletétel után csatlakozik a komáromi vörörséghez. A vár feladása után ezért hadbírórság elé állítják, mely halálra, illetve tizennégy év várfogságra ítéli, 1857-ben kegyelmet kap. 1867-ben Zombor polgármestere és országgyűlési képviselője.
- ⁵¹ Fratricsevich Ignác (1820–1887) 1839-től hadfi a 3. vértesezrednél, 1841–1846 között nemesi testőr. Ezután hadnagy, majd 1847-ben főhadnagy a 6. vértesezredben. 1848-ban másod-, 1850-ben első osztályú százados. 1854-ben őrnagy, 1857-ben alezredes a 10. huszárezredben. 1859-ben a 9. huszárezred ezredese. 1866-ban cs. kir. vezérőrnagy, 1870-ben altábornagy, 1875-ben a Nemesi Testőrség 2. kapitánya, 1881-ben lovassági tábornok.
- ⁵² Simonyi Móric (1816–1882) 1828-tól a bécsújhelyi katonai akadémia hallgatója, 1833-tól a 33. gyalogezred zászlósa, 1837–1841 között nemesi testőr. 1841-től hadnagy, majd főhadnagy a 4. dragonyosezredben, 1848-ban másod-, 1849-ben első osztályú lovassági százados. 1853-ban őrnagy, 1857-ben alezredes, 1859-ben az 1. huszárezred ezredese. 1867-től cs. kir. vezérőrnagy, 1878-ban altábornagy.
- ⁵³ Tóth Sándor (1812–1878) 1832–1837 között szolgál a Nemesi Testőrségnél, 1838-tól cs. kir. főhadnagy a 2. könnyűlovasezredben, 1845-től másod-, 1850-től első osztályú százados ugyanitt. 1853-ban a 4. dzsídásezred őrnagy, 1856-tól alezredese, 1860-tól az 1. huszárezred ezredese, ahonnan nyugalmazzák. 1867-ben reaktiválják a Magyar Királyi Nemesi Testőrséghez, 1869-ben vezérőrnagyi ranggal nyugalmazzák.
- ⁵⁴ Kukuljević, Ivan, sacci (1816–1889) 1833–1836 között a cs. kir. 39. gyalogezredben, 1836–1840 között a Nemesi Testőrségben szolgál, ahonnan 1840-ben a 33. gyalogezredhez helyezik át. 1842-ben kilép a hadseregből. A horvát nemzeti mozgalom egyik vezetője, 1847-ben Varasd megyei adminisztrátor. 1861. február 14-én zágrábi főispánná nevezték ki.
- ⁵⁵ Zengevall Károly (Karlo) (1815–?) 1841–1845 között szolgál a Nemesi Testőrségnél, 1845-ben a cs. kir. 12. gyalogezredbe helyezik át alhadnagyként.

Megemléltendő még, hogy br. Hrabovszky altábornagy⁵⁶ a mi részünkre és br. Puchner Antal altábornagy⁵⁷ ellenünk harcolt, hajdan magyar nemes testőrök voltak.

Belépése alkalmával minden testőr szigorú vizsga alá vettették. Görgey A. kitűnően tette le a vizsgálatot, mi azt eredményezte, hogy olykor az előadásban akadályozott tanárokat helyettesítette, és lehetővé tette, hogy kedvenc eszméjét, t. i. a bécsi egyetem látogatását gyakorolhatta.

Itt is, mint mindenhol, bajtársainak és előjáróinak kedvence volt Görgey. Avatatlanok vagy rossz akarók a forradalom alatt igazságtalanul zárkózottsággal, ravaszsággal és kétszínűséggel vádolták Görgeyt, miknek nyomát sem lehetett rajta észrevenni, ellenkezőleg, vidor, jókedvű, némelykor a pajkosságig víg volt. Különbön őszinte, élces és telve jó ötletekkel. Sohasem bántotta meg bajtársait, tudtommal nem is volt neki az 5 évi gárda élet alatt egy párbaja sem, mi a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, mert alig volt – nála kívül gárdista, kinek nem lett volna egy-két párvadala – olykor nevetséges kicsinységek miatt, de mindannyiszor kibékültek, és lettek megint jó barátok.

Egyszer ártatlan oka volt mély megbántódásomnak – én legalább annak tekintetem –, mi miatt annyira elérzékenyültem, hogy – nem resteltem kimondani – sírásra fakadtam.

Hely szűke miatt az ifjabb testőrök ketten laktak egy szobában. Idősebb laktársam (Mándy Péter, későbbi honvéd huszárezredes⁵⁸ és 1888-ban honvédmenház-parancsnok) külön szobát kapott, rajtam állott a sor, hogy új laktársat kapjak. Éppen ez időben neveztetett ki br. Mednyánszky Laci⁵⁹ testőrré, s ennek kellett volna szobámat velem megosztani. Nem úgy történt. Görgeynek, ki nálam fiatalabb hadnagy volt, bírt egy laktárral – ez osztott az én szobámba, míg Mednyánszky Görgeynek jutott. Ez sértette büszkeségemet, fölmentem az öreg Korponay alezredeshez,⁶⁰ és keservesen elpanaszoltam neki e mellőzést, nem győzött engem kiengesztelni, vigasztalt, hogy nem talál abban semmi sérelmet, sat., de minden ékesszólása sem használt, én engesztelhetetlen maradtam, kifakadtam, mondván: Görgey éppen olyan hadnagy és testőr, mint én, én vagyok az idősebb, ő nálamnál semmivel sem jobb (akkor még nem sejtettük későbbi nagyságát), az egész eljárás igazságtalan és önkényes sat. Az ügy úgy lett kiegyenlítve, hogy Mednyánszky lett az én lovagló pajtásom (Reitkamerad), kik elválaszthatatlanul együtt jártak az udvari szolgálatra – Görgeyvel pedig szobatárs megmaradt. Mednyánszky nagy protekcióban részesült, magas rangú rokonai

⁵⁶ Hrabovszky János, báró (1777–1852), cs. kir. altábornagy, szlavóniai, majd magyarországi főhadparancsnok, 1849-ben Alfred von Windisch-Grätz tábornagy elfogátja, a cs. kir. hadbíróóság várfogságra ítéli, s az olmtüzi börtönben hal meg.

⁵⁷ Puchner, Anton von, báró (1779–1852), cs. kir. altábornagy, erdélyi főhadparancsnok, az erdélyi cs. kir. hadtest parancsnoka, 1849. március 13-tól tábornagyszernagy, később az íjász-testőrség parancsnoka.

⁵⁸ Helyesen: Mándy Ignác (1814–1883) 1830-tól hadfi az 51. gyalogezredben, 1836-tól nemesi testőr, 1840-től főhadnagy, 1848-ban alszázados a 6. huszárezredben. Októbertől századkapitány ezredénél, novemberben őrnagy és osztályparancsnok, 1849. januárjától dandárnok, június 30-tól alezredes, ezredének, egyben a II. hadtest lovas hadosztályának a parancsnoka. Július közepétől a komáromi hadsereg (II. és VIII. hadtest) lovasságának főparancsnoka. Augusztus 18-án Klapka ezredessé lépteti elő. 1867-ben a Szatmár megyei Honvédegylet elnöke. A budapesti honvéd menház parancsnokaként hal meg.

⁵⁹ Mednyánszky László, báró (1819–1849) 1835-től hadapród a 33. gyalogezredben, 1838–1842 között nemesi testőr, 1848 júliusától főhadnagy az 5., szeptembertől százados a 28. honvédszázalójában, októbertől őrnagy, Lipótvár erődítési igazgatója, a cs. kir. hadbíróóság halálra ítéli, és 1849. június 5-én Pozsonyban kivégzik.

⁶⁰ Korponay Ferenc (1779–1855) 1800–1805 között nemesi testőr, 1818-tól II. testőrőrmester, 1830-tól őrnagy és I. testőrőrmester. 1836-tól alezredes, 1842-ben ezredesi ranggal nyugalmazták.

azt kívánták, hogy jeles testőrrel lakják egy szobában, kinek mintegy mentorsága alá lett helyezve. Már ebből is kitetszik, mely jó hírnévnek örvend Görgey a gárdában, mikor őt még a jobbak fölé helyezték.

Bozó Manónak ceruzával írt lapjáról másolta Bozó Pál:

Andrásy Norbert Pozsonyban élő nyugdíjas cs. k. alezredes és Haynaunak⁶¹ segédtsíjtje⁶² saját szavai szerint Haynau Görgeyre vonatkozólag az aug. 9-i temesvári ütközet után eképp nyilatkozott: „Wenn ich den Kerl erwische, so lasse ich ihn alsogleich erschiessen!”⁶³ Ebből csak nem lehet azt következtetni, hogy G. akár vele vagy Windisch-Grätz-⁶⁴ vagy Weldennel⁶⁵ valamikor alkudozott volna – mint itthon annyiszor gyanúsították.

Ugyancsak Andrásy vette át G-t az oroszoktól Nagyváradon, hogy azt Klagenfurtba kísérje – az oroszok mindaddig nem adták ki, míg csak Paskievitstől⁶⁶ rendeletet kaptak. Ez azt látszik bizonyítani, hogy a cár csakugyan küldötte Konstantin nagyherceget⁶⁷ kegyelmet kérni a fogoly magyar tisztek számára, de a Fölségtől visszautasított, azon kijelentéssel, hogy „birodalmam közjava kötelezéseket rak rám, melyeket nem téveszthetek szem előtt”; így, miután a nagyherceg cárja nevében G-re vonatkozólag pozitív ígéretet kívánt azon kijelentésre, hogy ellenkező esetben magukkal viszik Oroszországba, adta ki annak megkegyelmezését, és midőn G. Andrásyval útra kelt, hogy Klagenfurtba induljon, az orosz tbk. ily szavakkal búcsúztak el tőle: „Au revoir à Varsovie” (Viszontlátásra Varsóban), annyira hitték, hogy Oroszországba viszik G-t.

Andrásy, miután G-t Klagenfurtban átadta az ottani cs. k. parancsnokságnak, jelentést tett a fölségnél, ki ¼ óra hosszáig kérdezősködött G. felől – kiről azon időben jó véleményt táplált: Andrásy igen hízelgően nyilatkozott, mondva, hogy azon 3 hét alatt, melyben G. vel volt, azt tapasztalta, hogy az tetőtől talpig gavallér, melyhez kiszámított alacsony cselekedet nem fér.

Sokan azt fogják mondani, hogy Haynau adjutánsának ebbeli nyilatkozatai hitelt nem érdemlők, de ha egyfelől azt vesszük, hogy G. és Andrásy amennyiben elveiknél fogva ellenfelek voltak, és mégis a fenti módon nyilatkozott G. fölött, másfelől még azt vesszük tekintetbe, hogy Andrásy mint több magyar tiszt, szolgált a magyarok ellen, éppen azon ál-

⁶¹ Haynau, Julius Heinrich Friedrich Ludwig von, báró (1786–1853) 1848-ban cs. kir. altábornagy, 1848 tavaszán temesvári hadosztályparancsnok, az év nyaratól Észak-Itáliában szolgál. 1849. május végétől tábornaszernagy, a magyarországi cs. kir. hadsereg főparancsnoka. 1849 augusztusától a cs. kir. III. hadsereg parancsnoka, Magyarország teljhatalmú katonai kormányzója, 1850 júliusában elmozdítják.

⁶² Andrásy Norbert, cs. kir. őrnagy, később alezredes, Haynau segédtsíjtje.

⁶³ Ha a fickót elcsípem, azonnal föbe lövtem.

⁶⁴ Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg (1787–1862), cs. kir. altábornagy, csehországi főhadparancsnok, 1848 októberétől tábornaszernagy, 1849 áprilisáig az itáliai kivételével minden osztrák haderő parancsnoka.

⁶⁵ Welden von Hartmann, Ludwig Franz von, báró (1782–1853), cs. kir. altábornagy, 1848-ban a dél-tiroli, majd a Padova és Velence környéki csapatok parancsnoka, novembertől Bécs katonai és polgári kormányzója, 1849-ben tábornaszernagy, április 12-től május 30-ig a magyarországi cs. kir. hadsereg fővezére, majd ismét Bécs kormányzója.

⁶⁶ Paszkevics-Erivanszkij, Ivan Fjodorovics, gróf, Varsó hercege (1782–1856), tábornagy, a Magyarországon működő orosz hadsereg főparancsnoka, a Lengyel Királyság helytartója.

⁶⁷ Konstantin orosz nagyherceg (1827–1892), I. Miklós orosz cár fia, részt vesz a magyarországi hadjáratban. Valójában azonban nem ő, hanem Sándor nagyherceg, trónörökös, a későbbi II. Sándor cár járt I. Ferenc Józsefnél az ügyben.

lásánál fogva több ízben enyhítőleg hatott Haynaura több magyar érdekében – de megso-kallván mégis a viselt rémdolgokat, az akkoriban alig 35 éves alezredes (ki ha a seregben megmarad, most már cs. k. lovassági tábornoki méltóságra emeltetett volna – nyugdíjaz-tatta magát, és hosszú évek során Pozsonyba élve, általános becsülést vívott ki magának – szavában egyáltalán nem lehet kételkedni.⁶⁸

(Andrásy a '80-as években Pozsonyban Bozó Manó barátja volt.)

II.

Bozó Pál: Emlékezések Görgeire

Görgei Artur atyámnak – Bozó Emánuelnek – Wasa-ezredbeli kadettársa, később pedig a magyar nemes testőrségnél gárdista-pajtása volt. Már csupa kegyeletből is sokszor meglá-togattam az öreg urat, a tőle magától hallott apró történetkéket azonnal följegyeztem, azo-akat itt leírom.

1.

1848 őszén a Lajta mentén álltunk, várva a császári hadsereg előnyomulását, beszélt Gör-gei. Egy holdvilágos éjjelen az előőrsök megszemlélésére indultam. Útközben egy távolról hallatszó daloló hangra lettem figyelmes. A hang irányába lovagolva a daloló közelébe ér-tem, és megállva hallgattam az erőteljes férfihangot, mely Petőfi költeményét, „A szerelem, a szerelem sötét verem” dalolta.

Amikor a daloló az énekét befejezte, odalovagoltam. Egy honvéd táborig őrszökhöz értem. Kérdésemre, hogy ki dalolt? Egy honvéd jelentkezett, ez pedig Egressy Béni⁶⁹ volt.

(Pro domo: Görgei rendkívül szerette a dalt és a zenét, és én azt hiszem, hogy ő Egressyt maga mellé vette küldöncnek, aminthogy Reményi Edét⁷⁰ is maga mellé vette.)

A kápolnai csatában jelentették, hogy Egressy a csata reggelén megszökött. Ekkor elő-állt valaki és jelentette, hogy itt és itt a közelben van Egressynek egy jó barátja bizonyára oda szökött, és engedélyt kért arra, hogy a dezertort behozhassa. Mikor ezt hallottam, mondta Görgei, a szívembe markolt, ha őt mint szökevénynt behozzák, főbe kell őt lövetnem. Küszködött bennem az ember és a katona. De az ember győzött, s azt mondtam: „Hagyjá-tok őt futni, hadd dalolja tovább is, hogy a szerelem sötét verem.”⁷¹

2.

1867-ben Görgei hazatért klagenfurti internáltságából. Egy ízben valami vidéki vasútállo-máson a vonatra várakozva, az állomásfőnökkel sétált és beszélgettek. A szabadságharc is szóba jött, s az állomásfőnök éktelen dühvel kezdte a hazaáruló Görgeit emlegetni, akit még ma is felakasztani kellene, s akit ő, ha egyszer vele összetalálkoznék, a tíz körmével fojtana meg.

Amikor az állomásfőnök átkozódásait és fenyegetőzéseit befejezte, Görgei szembe for-dult vele, s azt mondta: „Nohát, fojtson meg, vagy akasszon fel, mert az a hazaáruló Görgei

⁶⁸ Az utazást nagyjából hasonló módon írja le Görgey: *Görgei Arthur a száműzetésben*, 39–42.

⁶⁹ Egressy Béni (1814–1851) zeneszerző, író, színész, 1848-ban hadnagy, 1849-ben főhadnagy a 14. honvédzászlóaljnál.

⁷⁰ Reményi (Hoffmann) Ede (1828–1898) zeneszerző, hegedűművész, 1849-ben Görgei főhadiszállá-sán szolgált.

⁷¹ Görgei valójában kezdeményezte a hadügyminisztériumnál Egressy hadbírótság elé állítását. Az ügyre lásd: Hermann Róbert: *A köpködős főhadnagy, a lázadó százados, az önkényeskedő nem-zetőr hadnagy és a többiek. Hadbírószági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél, 1849. február–április*. In: uő: *Reformkor, forradalom, szabadságharc. Tanulmánykötet*. Budapest, 2016. 174–176.

én vagyok.” Erre a fordulatra az állomásfőnök úr nem volt elkészülve, és úgy elinalt, hogy amíg a Görgei vonatja be nem érkezett, addig elő sem került.

3.

Amikor Kossuth Ferenc⁷² apja halála után hazajött, némely barátja azt az eszmét vetette fel, hogy Kossuthékat és Görgeit kibékíteni kellene. Kossuth Ferenc a tervet elfogadta, hajlandó volt Görgeit meglátogatni, a tervezők azonban ismerve Görgeinek karakán voltát, célszerűnek vélték megtudakolni, vajon fogadja-e Kossuth látogatását. Az öreg úr azt felelte, hogy ő mindenkit fogad, aki hozzá jön, így Kossuthot is fogadja, de ... látogatását nem adja vissza.

Erre a kijelentésre a közbenjárók meghökkentek, hiszen akkor Kossuthnak a látogatást nem is tanácsolhatják, és megkérdezték Görgeit, hogy a látogatást miért nem adja vissza. A felelet rövid volt, de annál kategorikusabb: „Mert én nem vagyok komédiás”, felelte Görgei.

Pro domo: Nézetem szerint Görgeinek ez a kijelentése az ő jellemzéséhez hozzátartozik. Mintha tovább fűzte volna, hogy ti most nagy hűhót akartok csapni Kossuth és Görgei kibékítésével, erre a komédiára én nem vagyok kapható.

4.

Görgei sógornőjével s annak leányával együtt a Mária Valéria utcában a Weisz Manfréd ház első emeletén lakott. A háztulajdonosnak erre a lakásra üzleti irodájának megnagyobbítása végett szüksége volt, s Görgeiéknek felmondott. Nehogy azonban őket – főleg a 90 éves tábornokot – a megszokott lakástól megfossa, följánlott nekik az eddigi lakás felett a második emeleten ugyanolyan nagyságú és beosztású lakást, melyet előzőleg az eddigi bérlőtől – egy hitsorsosától – elvett.

5.

Az egyik napilapban egyszer egy 48/9-ről szóló cikket elolvastam, melyben az írója Görgeiről mindenfélét elmond, többnyire valótlan, de jót nem, és hozzáfűzi, hogy a *sors Görgeit egy hosszú élet mardosó kinjainak elviselésére ítélte*.

Ahogy ez a sallangos „Hazaffy” Görgei életét elképzelte. Akiknek alkalmuk volt Görgeivel érintkezni, azok az ő derűs kedélyétől el voltak ragadtatva, nyoma sem volt nála a „mardosó kínoknak”, és ő előre megmondta, hogy ha a szenvedélyek lecsillapodnak, akkor majd az ő szereplését is másképpen fogják megítélni.

Olyan sokáig élt, hogy ezt az elégtételt még megérte.

6.

Görgei és Klapka ifjúkori barátok voltak, a magyar nemes testőrségnél mint hadnagyok együtt szolgáltak, atyám is velük szolgált, Pozsonyban a 80-as években több ilyen régi gárdista élt, s atyámmal sokszor sétáltam velök. Ha Görgeire került a szó, mindenkor kiemelték erős és becsületes karakterét. Klapkáról sohasem nyilatkoztak előnyösen. 1848 után Klapka Görgei ellen írt,⁷³ így köztük a viszony megszakadt. Bozó Emánuel egy 48-as honvédegyletesen (1885-ben:) jó ismerőseinek említette, hogy az mégsem járja, miszerint szabadságharcunk ezen két kimagasló alakja ellenségként álljon egymással szemben, és javasolta, hogy békítsék őket össze.

⁷² Kossuth Ferenc (1841–1914) Kossuth Lajos fia, mérnök, 1859-ben a Magyar Nemzeti Igazgatóság titkára, 1894-ben hazatér, 1895-től képviselő, a Függetlenségi Párt elnöke, 1906-1910 között kereskedelmi miniszter.

⁷³ Az emigrációban megjelent két emlékiratában. *Memoiren von Georg Klapka April bis Oktober 1849*. Leipzig, 1850.; Klapka, Georg – [Czetz, Johann]: *Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1851. 1. Bd.

Ez a kibékítés 1886. február 15-én megtörtént, a két hadvezér és több barátjuk Huszár Istvánnál⁷⁴ együtt vacsoráztak.⁷⁵

E találkozó lefolyását Görgey István Bozó Emánuelnek levélben megírta, a levél levéltárban megvan.

7.

Görgeinek 91 éves korában kinőtt egy foga. Az orvosok ezt úgy magyarázták, hogy az a fog idejében nem tudott kinőni, csak most, amikor helye lett, nőtt ki.

8.

1909-ben születésnapjának nyolcadában meglátogattam Görgeit, akit az íróasztalánál olvasva találtam. Kérdésemre, hogy mit olvas? mutatta a „Természettudományi Közlöny”-t, melyből ő a messinai földrengés tudományos leírását olvasta, s azt annyira érdekesnek találta, hogy elolvasását nekem is ajánlotta.

Ezt azért találom megemlítendőnek, mert ő akkor 91 éves volt, és tudományos dolgok még érdekelték.

9.

1916. február 8-án a harctéren fődözékemben írásbeli munkával voltam elfoglalva. Előttem a lámpa égett, attól oldalt könyvek voltak egymásra rakva. Amint fáradtan nyújtozva a falra tekintettem, ott Görgeinek sziluettjét láttam. A lámpa vetette oda a könyvek árnyékát. Pompás élethű kép volt, még fejsebének dudorodása is jól látszott. Egy fényképének hű mása volt, amilyent én mindig szerettem volna kapni, de húga csak ígérte, de sohasem adta ide.⁷⁶

Azt gondoltam, hogy most halt meg az öreg úr, és engemet, nagy tisztelőjét, haláláról így értesít. Lestem a lapokat, amelyek halálhírét hozzák, de hiába, csak „Az Est” hozta, hogy Görgei nagy beteg, a megvakulás veszélye fenyegeti.

10.

1916. júniusában, Luck-Okna után vonultunk vissza a magyar határra. Én voltam az utóvéd, ami nem a legkellemesebb szórakozásokhoz tartozik. Június 18-ról 19-re forduló éjjelen, a Kis-Szeret mellett azon meggyőződésre jutottam, hogy visszavonulási utamon már az oroszok állanak, főcsapatomtól el vagyok vágva. Szorongattatásomban Görgei jutott eszembe, s amint ő azt 1849-ben Vácnál csinálta, én is megfordultam és az oroszokat hátul megkerülve vonultam vissza.⁷⁷ Ez sikerült. Következő szabadságomon virágot vittem Görgei sírjára. Ezzel háláltam meg, hogy az ő példáján indulva megmenekültem.

Sümege, 1943. május hava

Az 1, 2, 3 és 4-gyel jelzett leírásokat Görgei maga beszélte el nekem.

Bozó Pál

ny. tbk.

⁷⁴ Huszár István (1826–1889) 1849 április végétől önkéntes parancsértiszt Görgei mellett. Júniusban hadnagy a feldunai hadsereg hadbiztosi hivatalánál. Rövid időre besorozzák. 1861-ben szolgabíró, 1867-ben országgyűlési képviselő.

⁷⁵ Lásd: Vadnay Károly: *Klapka tábornokról*. In: uő: Irodalmi emlékek. Budapest, 1905. 427–436.

⁷⁶ Ezt leírja visszaemlékezésében is. Bozó: *Egy csapattiszt*, 66.

⁷⁷ Erről szintén szól visszaemlékezésében. Bozó: *Egy csapattiszt*, 70.

III.

**Dedinszky K[álmán?][né visszaemlékezése
Görgei Artúrra és a Görgey-családra**

1874-ben kerültem a Görgey-családba, bő alkalmam volt Görgey Arthurral és cselekedeteivel megismerkedni. Úgy vélem, magánélete még szennyesebb volt, mint nyilvános szereplése.

Görgey István közjegyző⁷⁸ a házasságban nőül vette Dedinszky Auréliát, egy magyarosan szép, a mersz terén páratlan özvegyet, kinek első férje Návay Sándor Csanád megyei földbirtokos⁷⁹ volt, Emil, Lenke, Pöre, azaz Erzsébet és Jolán, kik tehát Görgey István mostoha gyermekei voltak, de Görgey Arthurhoz csak a hiúság szálai fűzték őket.

Mint menyasszony tettem látogatást Görgey Istvánéknál. Nagyon vegyes érzelmekkel. Az én puritán nevelésem, kiváló nagyanyám szigora és éleslátásom az első percben sok mindenben fennakadt. Vőlegényem, sajnós, rajongott Arthurért, ki tudott is igen kedveskedni. Eljegyzési lakománkon, az én otthonomban, Görgey A és a nagyszámú D[edinszky] család is jelen volt. Nagyanyám Kossuth tántoríthatatlan híve (ez imádatot hálásan örökölttem), nem ült az „árulóval” egy asztalhoz, nagy nehezen beleegyezett, hogy vacsora után fél órát eltölt a szalonban. Akkor gyerekésszel csak lassan láttam a valót. Egy napon ebédre voltam hívva G. I-ékhez vőlegényemmel. Nem találtunk senkit a szalonban, ez náluk rendes szokás volt, bátor, formákat számba nem vevő neveltlenség.

Nos, mikor bementünk, egy magas, karcsú, csúnyának mondható, de igen *distingvált* hölgy jött be, ki bemutatkozott, mint „die Frau des Arthurs”,⁸⁰ kopott szegényes ruhában, de úrinőnek látszott, addig senki sem említette előttem. Az ebédnél G. A. né legalul ült, Arthur a háziasszonnyal fent.

Ezek a dolgok, már nagyon furcsák voltak előttem. Még akkor Arthur a feleségével lakott, és Erdélyben volt állása: Lunkán volt bányában igazgató. Akkor feleségét elküldte, Kornél⁸¹ fiát egyszerűen elcsapta holmi diákcsinnyekért (apja óráját zálogházba vitte). A Návay-gyerekeket pedig dédelgette. Úgy vélem, ez mind komédia és feltűnéskedés volt önála. Szegény Etelka tante sorsa el volt intézve: ő Lőcsére költözött és zongoraleckéből élt. Hálálós ágyánál 1900 júniusában láttam utoljára, akkor már régen ágyban fekvő beteg volt, és fekvé tartotta a leckéket, mert csakis G. I. segélyezte, havi, ha jól emlékszem, 30 forinttal.

1873 nyarát Görgey Istvánné Lunkán töltötte gyerekeivel, István itthon maradt, és rém takarékosan igyekezett a vagyont gyarapítani. Kedves, jó ember volt, igen gavallér, jó modorú, kevés tehetségű, és bátyjától *mindent* eltűró rabszolgája A-nak. Mint mindig, úgy Arthur Lunkába gyorsan beleunt, s talán ők sem látták hasznát, mert 1874 tavaszán feloszlott a lunkai bécsi ban[k],⁸² engem is elvitt férjem Bécsbe. Nagyon [értett] az egyezkedéshez, mely Görgey 10 ezer forintos kielégítéséhez vezetett. Érdekes volt látni, hogy G. meny-

⁷⁸ Görgey István (1825–1912) Görgei Artúr öccse, ügyvéd, 1848. augusztus végétől honvéd hadnagy, segédtiszt bátyja mellett, október 10-től főhadnagy, november 11-től százados, a nyári hadjáratban az 51. honvédszászlóalj parancsnoka. Besorozzák. Leszerelése után ismét ügyvéd, később közjegyző, történetíró.

⁷⁹ Návay Sándor (1831–1864) földbirtokos, 1848-ban a 3. honvédszászlóalj őrmestere, 1849 májusában hadnagy, augusztusban főhadnagy.

⁸⁰ Arthur felesége – Adèle Aubouin (1822–1900) elzászi származású nevelőnő Prágában, Joseph Redtenbacher professzor lánya mellett, 1848-tól Görgei Artúr felesége.

⁸¹ Görgey Kornél (1855–1933) Görgei Artúr fia.

⁸² Görgei Lunkán egy bécsi bank tulajdonában lévő uradalom gazdatisztje volt.

nyire otthon volt Bécsben, és hogy élvezte a nekem szörnyű dialektust, G. nagyon feltűnő alak volt, s feltűnően járt és öltözött, az emberek megbámulták, nagy öröme. Azután Görgey állandóan István öccse házában, éspedig leginkább Visegrádon. Állítólag kertben dolgozott, de ez nem igaz, nagy kényelmes, kitűnő ellátású háztartást folyt, s A. rengeteget evett, és ezt nagyon élvezte. Ha azonban kiránduló hajó érkezett, lement a hajó kikötéséhez, telerakta zsebét retekkel, s egy erre a célra használt rossz kabátban tüntetett. Kényszerítve eleget voltam G. I-éknál, s ott láttam világosan, hogy milyen túl meghitt volt a viszony Ar. és G. Istvánné között. Tudták azt a Návay-gyerekek is és később az unokák. Ha elmondottam tapasztalatomat férjemnek, ő csitított és igyekezett meggyőzni tévedéseimről. Kétszer voltam tanúja az évek folytán, hogy G. István elvesztette nyugalmát, és világosan látván a dolgokat megtámadta Arthurt, őt vádolván szerencsétlen házaseletéért. „Te aljas gazember, megbecstelenítéd otthonomat”, erre bizton emlékszem. Mi, fiatalok remegve vártuk, mi lesz? emberhalál. Artur hallgatott, gúnyosan mosolyogva. Másnap István, Pista bácsi *térdepelve* kért bocsánatot Arthurtól, őt biztosítva nagy imádatáról, s minden folytatódott.

Végre 1910 körül mégis megszakadt a barátság, és Pista b. az Izabella utcába ment lakni. Megszakadt a türelem, és vagyonát a Görgey atyafiságra hagyta. No, de miért volt a nagy Tisza István⁸³? Görgey kegydíját duplára-triplára emelte, és a háború alatt Frigyes főhercegek⁸⁴ látták el Görgeyt minden jóval. Volt talán ellátva őt a birtokokról. Volt valaha egy Habsburg, aki érdem nélkül jutalmazott?

Azt hiszem, érdemes felemlítenem, hogy ábrándult ki D. K. (férjem) Arthurból. 1883. szeptember 15. körül a Wörthi-tó körül járván Fietrangba⁸⁵ is mentünk, ahol Görgey internálva volt.⁸⁶ Férjem ott felkereste Moro loden-gyárost, ki jó barátja volt Görgeynek. Férjem kérelmére, hogy szeretné azt a házat látni, melyben Görgey lakott, azt felelte Moro, hogy még most Görgeyé a ház, és adott ajánló sorokat a házfelügyelőhöz. Nagy, szép kertben emeletes, csinos ház, villának mondható, nem mentem be, de férjem nagyon sápadtan jött ki, ott nyomorról nincsen szó. Ezzel vége volt a Görgey-rajongásnak. Görgey mindig azt hazudta, hogy ő 20 forintból élt havonta.

Megvannak családja régi arcképei, melyek szintén cáfolják szegénységét. G. István csak sokkal később lett közjegyző 50 és 60 években, egy gyengén indult ügyvédi iroda még igen kevés segítyezést engedett. Arthur mindig különösen öltözött. Állítólag, ha vettek neki új kabátot, egy kicsit megtépázta, ez kitellett tőle. Érdekes külsejű ember volt, 48-ból való arcképén a gonoszság lerí róla, sokan csábosnak tartották; noha engem sohasem bántott, sőt, némely esetben megvédett, nem tudott megvesztegetni. Nagyanyám tanítása máig mélyen ül lelkemben. Kossuth, Kossuth különben nemzetet érdemeltél. Hát mit szólna most. Ja, a mi mágnásaink nem voltak magyarok, de Habsburg-talpnyalók, s akkor még az ő talpukat nyalták és nyalják most is. Eszembe jut még egy érdekes és jellemző adat Görgeyről. A Király utcában és Károly körút sarkán (Gyertyánffy ház) 1 emeletén állította ki Thorma⁸⁷ fes-

⁸³ Tisza István, gróf (1861–1918), Tisza Kálmán fia, 1903–1905, illetve 1913–1917 között magyar miniszterelnök, 1918 október 31-én meggyilkolják.

⁸⁴ Habsburg-Teschenei Frigyes főherceg (1856–1933), császári és királyi tábornagy, valamint 1914–1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka.

⁸⁵ Viktringbe

⁸⁶ ti. 1849–1867 között

⁸⁷ Thorma János (1870–1937) festőművész, a nagybányai művésztelép alapítója.

tóművész híres képét. A „13 aradi vértanú halála” komor ködös őszi reggel, a táj magában rémes, akasztják a haza vértanúit.⁸⁸

Fogalmazvány. OSZK Kézirattár. Fond 57. Kacziány Géza hagyatéka. 61. tétel. Görgey-tanulmányokhoz anyaggyűjtés

IV.

Botka Dódi Tivadar: Emlékirat Görgei Artúrról és saját életéről

Görgei Artúr háza
Viktring bei Klagenfurt

Aláírás nélküli aquarell festmény utáni fénykép a múlt századból. A fényképet én csináltam magunk számára az 1 év előtt. Valószínűleg a Moro-család művészeinek egyik tagja festette. Nincs kizárva, hogy Marcus Pernhardt⁸⁹ is lehetne a festője. Nagyon valószínű, hogy abból az időből származik a kép, mikor Görgey ott lakott.

Botka Dódi Tivadar

Klagenfurt, Bahnhof Str. 45. 1982. jún. 29-én

Emlékirat

Görgey Arthurról és saját életéről, ki unokája vagyok széplaki és szántói Botka Tivadar-nak, a híres magyar történésznek, ki tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának.

Viktring egy kis falu hat km-nyire Klagenfurttól délnyugatra, egy óriási kolostor kastéllyal, mely a cisztercita rendé volt. II. József császár⁹⁰ elkobozta tőlük e kastélyt, állami tulajdon lett, és az állam eladta ezt feliből Liechtenstein herceg erdőtulajdonosnak és a másik felét az Észak-Olaszországból származó Moro testvéreknek, Christoph-⁹¹ és Johannak, kik már Klagenfurtban próbálkoztak posztógyártással, és felismervén Viktring előnyeit a víz erejével, a kastélyba tették át gyártásukat 1788-ban.

Már 1816-ban az akkori császár gyártásuk érdemei elismeréséül a von Moro nemességi címmel ajándékozta meg a két fivért. Az üzemet „Gebrüder Moro”-nak nevezték, mely név megmaradt 1966-ig, ha más tulajdonosai is voltak, a gyár csődbe került és megszűnt. Johann korán halt meg, és így 1819-ben már csak Christoph lett újra felemelve a Ritter von Moro nemesi rangba. Fiai közül Eduard,⁹² elismert festőművész volt a kezdete a „Viktringer Künstlerkreisnek”,⁹³ melynek utolsó tagja én vagyok, mint műfestő és zeneszerző. A Viktringer Künstlerkreishez nemcsak a Moro család festőművészei tartoztak, hanem az ő

⁸⁸ Itt a kézirat megszakad. Thorma János: Az aradi vértanúk című festménye a bitófára ítélt kilenc vértanú kivégzését ábrázolja. Thorma 1893–1896 között festette a képet, amit I. Ferenc József-re való tekintettel a millenniumi kiállítás alkalmával külön csarnokban állítottak ki. Jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria letétjeként a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban látható. A képre lásd: Murádin Jenő: *Thorma János 1848-as képei*. Kiskunhalas, 1998. 16–26.

⁸⁹ Markus (Marko) Pernhart (1824–1871) szlovén származású tájképfestő.

⁹⁰ József, II. (1741–1790), Mária Terézia királynő és Lotharingiai Károly német-római császár fia, 1764-től német király, 1765-től német-római császár, 1780-tól (megkoronázatlan) magyar és cseh király.

⁹¹ Moro, Christoph, 1820-tól lovag (1743–1823), karintiai textilgyáros.

⁹² Moro, Eduard (1790–1846), gyáros, feltaláló, festőművész.

⁹³ Viktringi művészkör

tőlük felfedezett és alátámasztott festőművészek is, mint a baráti összeköttetésben álló művészek is, kik részben itt voltak tevékenyek.

Eduard fivére, Franz lett a család fenntartója. Két fia és egy lánya volt: Max⁹⁴ és Leopold,⁹⁵ mint Peppi, Josephine, ki az Amerikáig ismert viktringi születésű Thomas Koschat⁹⁶ zeneszerzőnek tehetségét ismerte fel korán, alátámasztotta és lendítette őt.

Leopold Prágában kémiát tanult az egyetemen, és ott ismerkedett meg Görgey Arthurral még a szabadságharc előtti időben.

A világosi fegyverletétel után Görgeyt Klagenfurtba internálták, ki kérvényezte, hogy Viktringbe helyezték át őt, és így került el Viktringbe, hol Leopoldot jól ismerte. Görgey a kastélyhoz közeli Villa „Mitzka”-t bérelte, és tudtommal később meg is vette. E villát még ma is Görgey-villának nevezik, és egy utat, mely a hátulsó házakhoz vezet, a község hivatalosan Görgey útnak nevezték el.

Max Ritter v. Moro elvette Caroline Reiner v. Harbacht,⁹⁷ ki nagyon tehetséges, zseniális, szellemileg eleven természet volt. Mindketten festőművészek voltak. Egy kisfiuk született, ki azonban azonnal meg is halt. 3 lányuk is született, 1844-ben – Thomas Koschat születési éve előtt született Sophie,⁹⁸ ki később mint fekete-fehér épületfestő lett híres, 4 kötetet adott ki a karintiai várromok- vagy híres épületekről, folytatván a korán meghalt Markus Pernhart gyűjtő művét, kit Eduard fedezett fel mint tehetséget, és lendítette őt, és aztán Max bízta meg őt a várak festésével, mely művet aztán Sophie folytatott. Maxék 2. lánya, Minerl = Hermine 17 éves korában halt meg.⁹⁹ 3. lányuk, Johanna¹⁰⁰ 1849-en született, ki ca. egykorú lehetett Görgeyék lányával, Bertával,¹⁰¹ mert e lányok aztán jó barátokká lettek. Mikor már nagyobbak lettek, sétáltak Görgey apával, és Johanna irtózatosan élvezte ezen sétákat, mert Görgey oly nagyműveltségű, sokat tudó ember volt, kivel beszélni élvezetes volt. Johannának sok felfogása volt ez iránt, mivel későbbben, már asszony idejében övele szerettek az emberek beszélni, műveltsége, szellemi élnéksége stb. miatt. Görgey a kiégés után visszament hazájába, de onnan mint látogató még eljött Viktringbe. Öreg napjaiban lefestette őt Johanna, ki már nagy művész volt, és ez a portrait nagyon szépen sikerült. Jó fénykép van nekünk erről de nem tudom, hogy hol van az.

Görgeyről tulajdonképpen nem tudok sokat. Viktringben van egy villája Michner úrnak, ki sokat foglalkozik a családi kutatással, és Görgeyről is elmondott nekem egynéhány dolgot, de én elfelejtettem ezeket. Ha jól emlékszem, közösen vadászott az egyik Michner öcsessel, Bitterlnek hívták. Michner címe: 9073 Viktring-Kehrbach, Villa Bitterl. – Görgey Adél¹⁰² vicces festményben van ábrázolva, hol egészen kipirulva vakarózik egy hegyi parasztházban a poloskák miatt. CSSR-ben,¹⁰³ Nagytapolcsányban, most Topolčany, él egy híres szemorvos, kinek neve: Adda, az ő felesége született Görgey, talán az is tudna valamit. Én 1905-ben születtem, és személyesen nem ismeretem Görgeyt, ki 1916-ban halt meg, egy

⁹⁴ Moro, Max von (1817–1899) gyáros, történész,

⁹⁵ Leopold von Moro, lovag (1826–1900).

⁹⁶ Thomas Koschat (1845–1914) osztrák zeneszerző és operaénekes.

⁹⁷ Reiner von Harbach, Caroline (1815–1885) 1844-től Max Moro felesége, festőművésznő.

⁹⁸ Moro, Sophie (1844–1915)), festőművész.

⁹⁹ Valójában 1846-ban született és 1860-ban halt meg.

¹⁰⁰ Moro, Johanna (1849–?)

¹⁰¹ Görgey Berta

¹⁰² Ti. Görgei Artúrné Adèle Aubouin

¹⁰³ Az 1918-ban megalakult Csehszlovák Köztársaságban.

nappal Ferenc József király után,¹⁰⁴ (állítólag). Így csak hagyományból tudok keveskét Görgeyről. Ő egy nemesi családban megkérte a házilány kezét, de el lett utasítva, akkor még aznap kérte meg a lány francia nevelőnőjét, Ádelt, és ezt megkapta.

Hogy Görgey nagyon haragos is tudott lenni. Berta lányát reménytelenül taníttatta úszásra, végre feladta a dolgot kijelentvén, hogy Berta sohasem fog úszni tudni. – Berta azonban (titokban) mégis megtanult úszni, és mikor ezt apjának bejelentette, irtó haragban lángolt fel, apai presztízse blamálsa miatt, midőn kijelentette, hogy Berta sosem fog úszni tudni.

Leopold v. Moro barátja állítólag naponta látogatta meg Görgeyt a villájában.

Kovács úr biztatására elmondom mulatságos élményemet Görgey Bertával,¹⁰⁵ ki akkor már özvegy Bubna grófné volt. – 1928-ban üdülésen voltam a steyerországi 1200 méter magas Krakaudorfban, és a kedves parasztházakat festettem. Egy paraszt ezt meglátván, megrendelte nálam az ő házának a képét, 4 akkori S[chilling]let alkudtunk ki, és büszkén írtam meg apámnak, hogy első keresetem volt a festézetemmel. Apám válasza az volt, hogy szép volna tőlem, ha első keresetemet jótékonyásra fordítanám. Minthogy ott aztán még több megrendelést kaptam parasztházak lefestésére 5. S[chilling]ért darabját, rászántam magamat, apám tanácsát követni. De feltettem magamban, hogy nem adom ezt nyilvános jótékonyagra, hol az áldozatom talán asztronómikus¹⁰⁶ ügyvédi számlák kifizetésében úszik el, hanem csak oly valakinek adom oda, ki igazán szegény, kinek az én pénzem igazán sokat jelent, ki igazán nagyon rászorul. – 5 évig tartogattam a pénzt, és nem volt rá alkalmam. 1933 nyarán egy levél jött az 1925-ben meghalt Ómamánknak ifjúkori barátnőjétől, Görgey Bertától. Írta, hogy mennyire leszegényedett, és szívet tépően kérte ómamánkat pénzért. Ómamánk ugyanis a viktringi posztógyárnak fél tulajdonosa volt, így sok pénzt remélt tőle. Igen ám, de a mi édesanyánk alig örökölt ebből a gazdagságból valamit, egy csaló gaz igazgató elszedett mindent, csak a lakásjog maradt meg neki a kastélyban. Így anyám nem adhatott pénzt, ahogy Berta azt hitte. Megérkezettnek láttam az alkalmat az én 5-S[chilling]emre, és elküldtem azt neki Gumpoldskirchenbe. Még azon a nyáron utaztam CSR-be édesatyámhoz, és útközben az éjjeli vonatból 7 óra reggel kiszálltam Gumboldskirchenben, és elmentem Berta címére. Egy asszony nyitott nekem mondván, hogy a grófné még alszik, jöjjen el 10 órakor. Hát sétálni mentem és 10 órakor visszajöttem. Nagy csodálkozásomra ez az asszony a grófné kiszolgálója volt. Bent megismerkedtem meghatódva Ómamánk lánykori barátnőjével. Az aszton terítve egy lukulluszi reggeli várt engem, minden elképzelhető jóval, hogy viszonzva kapjam az 5-S[chilling]emet. Jól eldiskuráltunk, a világsi fegyverletételről nagyon érdekes dolgokat tudtam meg, de sajnos teljesen elfelejtettem mindezt. Két könyvet is kaptam ajándékba, és a vonatomhoz kellett mennem Bécsbe és onnan Slovenskóba. Tehát jól helyeztem el a 5-S[chilling]emet 5 évi várás után egy „igazán nyomorban élő szegénynek”. Levelezésben maradtunk, és mikor Feri öcsémmel és Anyánkkal Budapesten voltunk, ő, anyánk fáradozott Görgey Bertának járadékot szerezni az államtól, mint Görgey lányának, és ha jól emlékszem, sikerrel járt ezen akció a minisztériumban. Berta koldus volt, de nem egy nyavalgó éhenkórász, hanem nagy stílusban. Jó élethez szokva, magát nagyon leszegényedettnek érezte, és nagyban gazdagoknál keregett segítséget.

¹⁰⁴ Valójában Görgei 1916. május 22-én, I. Ferenc József november 21-én hunyt el.

¹⁰⁵ Görgey Berta (1850–1934) Görgei Artúr lánya, 1867-től Bohus László gróf, később Bubna und Litzitz Ferenc gróf felesége.

¹⁰⁶ csillagászati

Most még kívánságuknak eleget téve saját életünkről akarok beszámolni. Johanna von Moro, az elsőrendű festőművész nő férjhez ment az olasz Emanuele Morozzo delle Rocca grófhoz.¹⁰⁷ Míg férje katonai pályán volt Olaszországban együtt voltak ott, időnkint Viktringbe is ellátogatván. Mikor generális férje nyugdíjba ment, Viktringben telepedtek le véglegesen. Lánygyermekük született, ki még aznapon is halt meg és további gyermekre nem volt kilátás. Johanna borzasztóan kíváncszott gyermek után, de férje csak az ő családjából engedte meg, hogy gyermeket vegyen magához. Az alkalom erre megvolt. Emanuele generális rangig vitte. Fivére, Constantinonak¹⁰⁸ felesége korán halt meg, 4 gyermeke lett félárva. Második felesége az első gyermeke szülésén halt meg. Így Johanna kérését Constantino meghallgatta, és egyik gyermekét, Marcót¹⁰⁹ Viktringbe hozta. A 7 éves fiút a honvágy gyötörte, és a katonai problémák a két ország között arra indították a családot, hogy a viktringi gyár és kastély örökösének szánt Marcót visszavitték hazájába, és helyette a 3 és fél éves Adelinát¹¹⁰ adták Johannának. Adelina a mi édesanyánk, annak lett ígérve a nagy örökség. 1902-ben adoptálták őt Emanuele és Johanna. A posztógyár igazgatója, ki nagyon távoli rokona volt Johannának, báró Aichelburg Pepo sietett a vagyont magának kaparintani. Egy nap Johannának azt mondta, hogy neki nincs kedve tovább a gyár igazgatója lenni, és ha ő nem kapja meg a gyárt és a kastélyt, vagyis az egész immobil vagyont a két nővér, Johanna és Sophie halála után, akkor ő azonnal elmegy, és ő mint ügyes üzletember jól vezette a gyárt, Johanna úgy megijedt, hogy Pepo otthagyja őket, hogy ahelyett, hogy az ajtót mutatta volna neki, beleegyezett, és 1903 elején aláírta neki a követelt szerződést. Hogy hiszen a mi édesanyánk a pénzbeli vagyont fogja majd örökölni, amely az első világháború utáni inflációban teljesen megsemmisült. Akkoriban úgy látszott, hogy Pepo feleségül veszi Adelinát, ki azonban rossz tulajdonságot látott Pepóban, és köztudomású volt, hogy Pepo szifilitikus, és így nem akart hozzá menni. Ez tehermentesíti némileg Johannát, kinek mégis rossz lelkiismerete volt, és ezért sietett Adelinát férjhez adni.

Akkoriban Klagenfurtban volt garnizonban a magyar 6-os huszárezred széplaki és szántói Botka Árpád, s híres magyar történetíró, Botka Tivadar fia, fivérével, Zoltánnal együtt földbirtokos volt Bars megyében, Kisvezekényen, mely birtokot apjuk vett meg. Árpád 6-os huszár kapitány lévén megismerkedett Adelinával, és nem tudván, hogy az óriási vagyont Pepo fogja kapni, kurizált Adelinának, kinek nem volt kedve felesége lenni. De Johanna szintén szerelmes volt a szép huszártisztbe, és hogy Adelina jó messzire kerüljön el, Pepó intrigájának besülve, kierőszakolta a házasságkötést. 1905. január 14-én volt az óriási ünneplős lakodalom. Nem volt boldog a házasság. Hiszen Árpád, mint becsületes ember, nem hagyta ott Adelinát, mikor megtudta, hogy Pepó lesz a tulajdonos. 1905. november 26-án születtem meg én ezen házasságból, és 1909. június 25-én született meg Feri (Ferenc) öcsém.¹¹¹ Még 1905-ben építtetett Johanna Kisvezekényen [sic!] Árpádnak egy szép kastélyt Kisvezekényen egy dombon, Viktringi pénzen!

Gyermekkorunk nagyon boldog volt, szeretettől és luxustól körülvéve úgy Viktringben, az Ómamánál, mint Kisvezekényen apánknál több cselédttől voltunk kiszolgálva. Körülbelül félévünkint változtunk fel itt vagy ott tartózkodván, közben nyáron a tengeri fürdőkben voltunk Gradoban, majd Rügen szigeten a keleti tengeren, honnan az I. világháború úzótt el

¹⁰⁷ Emanuele Morozzo delle Rocca (1832–1922)

¹⁰⁸ Constantino Morozzo della Rocca (1839–1924). Felesége, Angelica Piano Lavaria 1847-ben született, és 1886-ban halt meg.

¹⁰⁹ Marco Morozzo della Rocca (1881–1945)

¹¹⁰ Adelina Morozzo della Rocca, Botka Árpádné (1883–1970)

¹¹¹ Botka Ferenc (1909–1990)

benyomások „meneküléssel” Viktringbe. Apánk, bár korán nyugdíjaztatta magát, berukkolt Komáromba mint kórház felügyelő, majd pedig az elfoglalt Lengyelországban volt katonai gazdálkodó. Így a háborús években Viktringben tartózkodtunk, csak nyáron mentünk Vezekénybe, ha apának szabadsága volt. Anyánk mindig velünk volt. Ővele németül beszélünk, míg Apával és hozzátartozóival magyarul. Az iskolákat magyarul végeztük, mint magántanulók. Az elemi Kauzál falusi tanító tanította, majd Viktringben egy komáromi leány, és a gimnáziumot is magyar tanítóknál tanultam Viktringben, és évente Magyarországra utazván a vizsgákhoz. 1. osztály Komáromban, 2. o. Aranyosmaróton, 3-kat Léván, 4-kat. Veszprémben, 5., 6., 7-ket Sopronban és a 8-at és az érettségit Budapesten vizsgáztam. A háború utáni viszonyok okozták a gimnáziumok helyváltozásait. Egy évet a bécsi Hochschule für Bodenkultur¹¹² voltam beiratkozva, de a geometriai földmérési, matematika és kémia elundorítottak ettől. 1925-ben halt meg Viktringben Ómama, a háztartás pénz híján fel lett oszlatva, Bécsbe mentünk, hol édesanyám tanácsára festőművészi pályára mentem. Az nekem megfelelőbb volt, minthogy már gyermekkorom óta festettem, Johanna Ómama elsőrendű festőművész volt, és irányított engem. Merem állítani, hogy ő egész Karintia legjobb, legkiválóbb festőművésze volt, ki szerénysége által nem lett oly híres, mint más festők. Ómama 1925-ben beperelte Aichelburg Pepót, mert az inflációt kihasználván a havi járadékot alig fizette, kiegyezés lett a vége, mely szerint Pepó teljesen valorizálva¹¹³ fizette a járadékot, 3 évre visszamenőleg, de Ómama két hét múlva meghalt. A nagy vagyon nem lett valorizálva, csak a csekély átvételi összeg lett valorizálva, csakhogy óriási adók és ügyvédi számla csökkentette még azt is! A viktringi életünk egy időre megszűnt, Kisvezekényen vagy Bécsben éltünk, és Viktringben csak inkább átutazóban tartózkodtunk. Én Bécsben a Schachinger¹¹⁴ festőiskolába jártam, majd az Akadémiára és más festőiskolákba, míg Feri öcsém a gimnáziumot végezte magyarul, és 1927 Budapesten érettségizett. Aztán hegedűművésznek készült, de azt feladta túl rövid kisujja miatt, és 1933-ban Budapestre ment és beiratkozott a „Közgazdaság tudományegyetem mezőgazdasági osztályára”. Ez az egyetem aztán egyesült a műszaki egyetemmel azon a néven, hogy M. Kir. József NÁDOR MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNY EGYETEM. Elvégezte előbb mint okleveles mezőgazda, majd mezőgazdaság tudományi doktorátust szerzett 1943-ban. 1933-ban én is Budapestre mentem öcsémhez, és az Aba-Novák festőiskolába mentem. Aba Novák elsőrendű oktató volt, de sajnos megbetegedtem, és így csak rövid ideig voltam a tanítványa. Cirkvenicában és Makarskában üdültem, jövő esztendőben sajnos Aba Novák Amerikában volt, és helyettesénél, Iványi-Grünwaldnál¹¹⁵ tanultam, de aztán már csak önkiképzést gyakoroltam.

Édesanyám 1931-ben elhagyta apámat és Kisvezekényt, és azóta állandóan Viktringben élt, hol a kastélyban lakásunk volt. Így közben nagyon sokat tartózkodtam Viktringben is.

Ifjúkoromban ausztriai állampolgár voltam, de aztán apám a birtokunkra való tekintettel csehszlovák állampolgárrá tett, ami nagy áldássá bizonyult, különben Hitler úr érdekében kellett volna esetleg meghalnom. Édesanyám ismerte az én 3 1/2 éves korom óta érzett antimilitarizmusomat,¹¹⁶ irtózatomat a katonáskodás és háború elől, és összeköttetéseket keresvén sikerült engem a csehszlovák katonai kötelezettség alól kimenteni, úgyszintén öcsémet. A 2. világháború kitérésekor Olaszországban voltunk, és aztán én két évet tartózkodtam Gödöllőn, hogy ne legyek abban az államban, melynek polgára voltam. 1941-ben

¹¹² Mezőgazdasági főiskola

¹¹³ értékkövető módon

¹¹⁴ Hans Schachinger (1888–1952) osztrák festőművész

¹¹⁵ Iványi-Grünwald Béla (1867–1940), festőművész

¹¹⁶ háborúellenességemet

Viktringbe merészkedtünk, és azóta ott éltünk, csak Feri öcsém volt Magyarországon, és a doktorátusa után, minthogy a birtokunk még bérben volt, állásban volt a Schöller uradalomban a gazdaságban.

Édesapámat utoljára 1939 nyarán láttam, 1946. jan. 27-én halt meg Pozsonyban a kórházban, hová Feri öcsém hozta őt. Kisvezekényen a családi kriptában lett eltemetve. – Én azon időben Viktringben sok angol katonát portraitiroztam,¹¹⁷ majd megkezdtem a „Rapunzlkachel” nevű meseoperámat költeni, de csak zongorára. Az 50-es években a klagenfurti konzervatóriumra jártam a zene teóriájú tárgyak megtanulására. Az operám 1953-ban lett kész, de a letisztázása még sokáig tartott. Keringőket, koncert-polonaise-t balettet és más mindenfélét komponáltam. 1969-ben kezdtem meg és az utolsó 2 évben folytattam, tavaly őszkor fejeztem be a 2. operámat, szintén csak zongorára, „Der Geisterspass” a neve, víg elejű, de szomorú végű történet a valóságból. Magyar tárgyú, csárdásokkal ellátott rövid, egyfelvonásos opera, két részből áll. Édesanyám 1970. jún. 2-án halt meg, miután 3 évig béna volt, és én ápoltam őt mindvégig. 1941 óta ketten együtt éltünk Viktringben. Anyám virtuózis zongoraművész volt. A világ legnehezebb darabját, Liszt Ferenc Tannhäuser-parafrázisát kívülről játszotta. E darabot más virtuózusok, mint túl nehéz, abbahagyták. Anyám komponált is, nehéz koncert-zongora darabokat, avagy 30–40 műve van. Én most foglalkozom ezeknek letisztázásán és fotokopiroztatom a múzeum stb. számára, úgy, mint saját kompozíciómat is. Közben festő-megrendelőimet is elégítem ki, vagy magam számára is festek.

Ausztriának „demokratikus” törvényei dacára nincsen törvényük az aggkorúak védelmére!!! Így lehet akármily öreget kilakoltatni az utcára. Iskolát csináltak belőle, és minket 1979-ben felszólítás nélkül bepereltek. Ügyvédünk sikeresen halogatta a dolgot. A gimnáziumi tanulók szüleinek egyesülete szerződést kötött velünk, hogy pénzzel segíeyeznek minket, ha 1981. május kint vagyunk a lakásból. Ezt betartottuk, és 1981. április végén elköltöztünk Viktringből ide, Klagenfurtba, Bahnhof Str. 45-be, hol az éveken át tartó otthonkeresés után 38 lehetőség közül a legjobbat választotta praktikus öcsém. Akármily cudarul komisz volt a per ellenünk, nagyon hálásak vagyunk e pizsokért, mert sokkal jobban vagyunk itt, mint Viktringben, hol születésem napja óta 1981. ápr. 25-éig ugyanabban a szobában laktam. Itt a kultúrával vagyok közeli összeköttetésben, és jól érezzük magunkat.

Botka Dódi Tivadar
1981/1982-ben

Gépirat. OSZK Kézirattár. Analekta 11.690.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta HERMANN RÓBERT

¹¹⁷ lefestettem